

2.5. РОЛЬ КУЛЬТУРИ В ЗАРОДЖЕННІ ДЕРЖАВИ АВСТРАЛІЯ, СТАНОВЛЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ (XIX – перша третина XX ст.)

Роль друкованих медіа у зародженні держави Австралія

Народження австралійської культури (ще в колоніальний період) пов'язане насамперед з газетами та іншими друкованими виданнями. Звичайно, культура аборигенів Австралії – її корінних мешканців – налічувала в цей час десятки тисяч років, але вона не стала домінантною, і тільки через два століття після британської колонізації Австралії її вкраплення можна знайти в сучасній австралійській культурі.

Аналізуючи зародження друкованих медіа в Австралії та їх розквіт протягом першої третини XX ст., ми маємо на меті визначити їх роль у становленні й розвитку демократії, переходу від статусу колонії Британської імперії до статусу незалежної держави, у відстоюванні соціальної справедливості, підтримці культури молодого суспільства (зокрема національної реалістичної літератури). Історія періодичної преси на п'ятому континенті – це перш за все історія непересічних талановитих особистостей або навіть цілих династій, які її очолювали, в долях яких щонайкрасномовніше віддзеркалилась історія розвитку «четвертої влади» в Австралії.

Першу газету «*The Sydney Gazette and New South Wales Advertiser*», що з'явилась у Сідней 5 березня 1803 р., випускала автократична колоніальна влада. Тож у виданні звичайно, пропагувались і нав'язувалися читачам передусім цінності Британської імперії. З моменту заснування газета була предметом цензури спочатку секретаря губернатора Нового Південного Вельсу, а згодом – головного секретаря колонії (Найвища цивільна посада в системі колоніальної влади. – О. З.) Британської імперії [79].

І лише газета «*The Australian*» (укр. переклад – «Австралієць»), яку створили видатний австралійський громадянин Вільям Вентворт [80, с. 2] разом із другом – британським адвокатом та журналістом Робером Варделлом, перший наклад котрої побачив світ 14 жовтня 1824 р., стала першою вільною газетою для всіх мешканців колонії Новий Південний Вельс. Назва газети є значущою, оскільки висвітлює ранню самоідентифікацію її видавців як австралійців, а не британців. «*The Australian*» була незалежним виданням і перебувала в прямій опозиції до уряду. Стала першою газетою, позбавленою колоніальної цензури. Відтоді від цензурування відмовилась і газета колоніальної влади «*The Sydney Gazette and New South Wales Advertiser*». Тож цензуру в Австралії скасували. В такий спосіб видання В. Вентворта сприяло свободі преси в Австралії.

«*The Australian*» підтримувала справу емансипістів у Новому Південному Вельсі. Емансипістами в цій колонії називали «каторжників, які були засуджені й вислані згідно з Британською каторжною системою до Австралії, але там отримали умовне або абсолютне помилування. Цей термін використовувався і по щодо каторжників, строк засудження яких закінчився, також він міг використовуватися щодо вільних поселенців, які підтримували надання повних громадянських прав для емансипованих засуджених» [81]. Соціальне розшарування й сегрегація в Новому Південному Вельсі закріплювалася тим, що верхні страти суспільства, до яких належали колоніальна адміністрація та вільні переселенці, частина з яких стала багатими сквотократами (власниками величезних наділів землі, на яких вони вирощували пшеницю, кукурудзу, розводили велику рогату худобу, коней, отари овець). Вони самі себе поймаєвали «ексклюзивами» або «чистими меріно». Соціальний розрив у суспільстві був настільки великий, що, наприклад, емансипіст не міг одружитися з дівчиною з сім'ї ексклюзивів. Вільям Вентворт отримав відмову від одного з ексклюзивів, коли попросив у останнього руку його доньки (хоча на той час юнак був героєм Нового Південного Вельсу, який разом із двома

товаришами перетнув Блакитні гори, знайшовши для поселенців шлях через них і доступ до нових джерел питної води, став переможцем перших перегонів у Сіднеї, отримав вищу освіту в Кембриджі, Англія, та був заможним) [80, с. 188].

В газеті В. Вентворт обстоював права емансипістів. Він боровся за те, аби їхні справи в суді розглядали судові журі, а також, щоб вони мали право голосувати і входити до складу судових журі. Вентворт також засуджував найтяжчі покарання каторжників та виступав проти такого покарання як побиття батогами. В передовицях у газеті «він завжди був у опозиції до автократії, висував ідею перетворення *тюрми* на *колонію*, придатну для життя вільної людини» [82]. Його ліберальні погляди були широко відомі. Він не боявся навіть ставати в опозицією до губернатора колонії.

Вентворт палко захищав нове покоління білих австралійців, народжених від батьків-емансипістів уже на австралійській землі. Адже він сам був народжений від батька – вільного поселенця-лікаря з Британії й матері-каторжанки. Офіційно цих білих юнаків і дівчат називали «місцевими» (natives). Зараз так говорять про тубільне населення – австралійських аборигенів. Та в ті часи аборигени навіть не входили до поняття «населення Австралії», яке колоніальна влада застосовувала тільки до білих переселенців з Великої Британії. Але існувало й презирливе найменування білої молоді, – хлопців і дівчат, народжених уже на австралійській землі: «currency lads and currency lasses». Як відомо, англійське слово «currency» означає «валюта». Але в Австралії на початку XIX ст. воно мало презирливий відтінок. Походження цього прізвиська було таке: «Незважаючи на всі зусилля губернатора Маккуорі дозволити обіг лише англійських стерлінгів, сіднейські купці часто мали справу з саморобними домашніми паперовими грошима, які звалися “currency”» [83, р. 77]. Тож переклад українською мовою вислову «currency lads and currency lasses» може бути таким: «хлопці-домашня паперова валюта та дівчата-домашня паперова валюта», тобто – «низькопробні, підроблені». Цьому поколінню в

колонії було важко знайти пристойну роботу, тож їх використовували на тяжких сільськогосподарських роботах ті самі сквоттократи-«стерлінги».

«Отже, на початку 1820-х років терміни “валюта” і “стерлінг” було метафорично застосовано до народжених уже в Австралії дітей від шлюбів білих поселенців, один з яких або обидва були колишніми каторжниками, та британських колоністів. Хірург Королівського флоту Пітер Каннінгем відзначив комплекс переваги, властивий колоністам, що народились у Британії, і презирство, з яким вони сприймали білих хлопців та дівчат, народжених в Австралії» [84, р. 78].

На початку 1830-х рр. Горацио Уїлс [85], пасинок патріарха австралійського друкарства Джорджа Хоу [86] побачив достатній ринковий простір для нової газети, орієнтованої спеціально на «хлопців-паперові гроші». 23 серпня 1832 р. Уїлс, який визнав себе австралійцем, опублікував проспект газети «*Currency Lad*», яка коштуватиме п'ять шилінгів на квартал. «Виклична і часто сардонічна тональність стала візитною карткою нового видання. Реклама в газеті «*Сіднейський вісник*» з гумором оголосила, що «*Currency Lad*» не матиме тих самих помпезних колонок, наповнених “надуманими і звучними термінами”» [87]. Натомість нова газета просто й стисло повідомляла новини дня для тих, хто визнавав себе австралійцями. «*Currency Lad*» мала на меті стати «засобом введення романтичного генія рідних пагорбів на шляхи літератури та науки; – зосередити свої сили і створити законодавчий орган та просування до справедливості на нашій Рідній Землі» [87, р. 3–4].

У газеті «*Currency Lad*» ідеться про класове розділення в Новому Південному Вельсі та вказується, що люди з владою та впливом занадто довго нехтували корінними мешканцями. В нових публікаціях Вілліс указував: «Використання слова “австралієць” як образи посилює чітку відмінність “хлопців-паперова валюта” від “стерлінгів” у часи до початку “золотої лихоманки”» (тобто до 1850-х рр. – О. З.). Важливе також расове оскарження з боку «стерлінгів» у бік «хлопців-паперова валюта», яке прирівнювало їх до

американських темношкірих, що свідчить про те, що корінний житель в очах вільних поселенців, народжених у Британії, втратив навіть «білість» та статус належності до британської імперської цивілізації. В цьому була меншовартість останніх.

На думку австралійського історика Марка Маккенни, «ті, хто має владу та вплив, в колонії дуже довго нехтували поколіннями, народженими на австралійській землі. І ці покоління проголошують себе не “британцями”, а “австралійцями”, не вкладаючи це поняття нічого огидного, презирливого. Натомість вони гордо носять ім’я “австралієць”. Так зароджувався республіканізм в Австралії» [88].

В наш час – через понад два століття – вже важко уявити, що найменування «австралієць» має якусь іншу конотацію, ніж позначення людини, котра мешкає в Австралії. Втім, демократична преса, якої з часом в австралійській колонії все більшало, «відіграла важливу роль в австралійській історії, медіа допомагали австралійцям позбавитися корумпованих представників виконавчої влади та некомпетентних урядів; вони боролися за позитивні соціальні зміни й приносили заспокоєність громадянам у лихі часи» [89]. Ці зміни були б неможливі без таких представників преси, як Едвард Сміт Голл, який заснував у Сідней газету «*The Sydney Monitor*» у травні 1826 р. та пропрацював там 15 років головним редактором, відстоюючи свободу преси й соціальну справедливість, права каторжників і бідних трударів, критикував губернатора Дарлінга, за що був засуджений та перебував у в’язниці. Він був першим видавцем і журналістом в Австралії, який постраждав за демократичні переконання [90].

Джон Ферфакс (1804–1877) англієць за походженням, який отримав досить добрі навички редактора в Британії, прибув до Австралії й привіз перший паровий прес для друкування газет. Разом з партнером він купив австралійську газету «*Sydney Herald*» 1841 р., яку згодом перейменував на

«*Sydney Morning Herald*». Через кілька років місце партнера зайняв його син. Так було закладено першу медіа-династію, яка проіснувала понад століття.

Видавничі справи пішли у Ферфакса вгору. Паровий прес давав йому змогу розширити обсяг газети і зробити її єдиною газетою в Сіднеї, котра виходила частіше, ніж раз на тиждень. Така монополія існувала 10 років і дуже збагатила власника газети. Як видавцю йому поталанило з «золотою лихоманкою», коли потреба в надрукованій у газеті рекламі сягнула небаченого рівня. Важливо, що погляди Ферфакса були релігійними. Він сповідував толерантність у ті часи, коли в суспільстві відчувалося сектантство [91]. Газета підтримувала будівництво шкіл у Сіднеї, розташування католицьких місій, де вчилися діти переселенців.

Поступово його другий і третій сини підросли, отримали освіту й 1857 р. стали співвласниками газети. Джон Ферфакс відтоді перейменував видавничу компанію на «John Fairfax & Sons». Газета довго була найвпливовішою в Сіднеї. Першим редактором «*Sydney Morning Herald*» був Джон Вест. Він обіймав цю посаду з 1854 по 1873 рр. Завдяки йому газета відзначалася такими рисами, як моральна виваженість і консерватизм. Вест відстоював погляд, що безоплатне, світське, обов'язкове навчання веде до розбудови майбутньої держави (ця теза залишається одним із головних напрямів австралійської політики до сьогодні). Він боровся через свої колонки редактора за те, аби британських злочинців припинили перевозити до острова Земля ван Дімена (нині – Тасманія). Водночас обстоював консервативні погляди щодо виборів у Новому Південному Вельсі. В цьому випадку може даватися взнаки політика власників газети, до якої він як редактор газети усе більше прислухався.

1867 р. в Сіднеї вийшла з друку перша вечірня газета «*Evening Herald*». Її заснував Семюел Беннет (1815–1878 рр.), британець, який приїхав з дружиною до Австралії, відгукнувшись на оголошення в одній із лондонських газет, де йшлося, що в Австралії потрібні набірники для газет. Історія життя Беннета в Австралії – це історія успіху людини, яка сама себе створила. Наклад його

газети 1884 р. становив 40 000 екземплярів, удвічі більше, ніж у його найближчого конкурента. Беннет був видатною людиною: «журналіст, історик, який мав до того ж поетичний хист, він багато зробив для розквіту колоніальної літератури в Австралії, був знайомий з національними письменниками і поетами, публікував їх у щотижневику *«Australian Town and Country Journal»* [92]. Беннет завжди виступав на боці простого народу. Паралельно з видавничою діяльністю він устиг написати перший том книги «Історія відкриття Австралії та її колонізація» 1867 р. Він розглядав її як популярну історію, призначену для молоді, щоб та знала історію своєї країни. Довго вона була головним підручником з історії Австралії.

У випадку з журналістом Генрі Парксом (1815–1896 рр.), який став видатною політичною фігурою в другій половині XIX ст. і п'ять разів обирався прем'єр-міністром Нового Південного Вельсу, можна побачити, як журналістика впливає на політичну кар'єру газетного видавця та тісно з нею переплітається. Паркс народився в Англії і приїхав до Австралії як вільний поселенець 1839 р. Він побачив злидні, в яких живе більшість мешканців колонії. Саме тоді в Сідней на громадських засадах було створено Добродійне товариство для допомоги людям у скруті. Паркс писав статті й вірші, які публікувались у сіднейських газетах. 1850 р. він випустив газету *«Empire»*, «яка стала головним органом лібералізму в середині XIX ст. в Австралії, притягнула до себе найгостріші радикальні й ліберальні розуми того часу» [93]. Його бачення призначення газети викладено у редакторській колонці першого випуску газети: він вважав, що кожна людина повинна «стояти прямо» як вільна людина, яка має отримувати винагороди за індивідуальні чесноти й працьовитість. Газета мала два головних принципи. Перший полягав у тому, що прогрес був невідворотним; другий – те, що в колоніальному суспільстві робітничі класи були основою створення демократичної нації [94].

Видатний політик останньої третини XIX ст., він боровся за скасування статусу колонії для Нового Південного Вельсу. Найбільшим його політичним

досягненням було прийняття Акта 1880 р., відповідно до якого було встановлено систему обов'язкового, світського й безкоштовного навчання, яке запроваджує уряд, а також фінансову допомогу католицьким школам.

Паркс також брав активну участь у політичних перемовинах щодо створення австралійської федерації. Він так і ввійшов у вічність як «батько федерації».

Особливе місце в австралійській журналістиці займає талановитий редактор та журналіст Карл Фейлберг. Данець за походженням, який здобув високоякісну освіту спочатку в Копенгагені, а потім у Лондоні, Карл Фейлберг (1844–1887 рр.), отримав пристойну посаду в лондонському відділенні морської страхової компанії «Lloids». Він прибув до Австралії як вільний поселенець із надієювилікуватися в тропічному та субтропічному кліматі штату Квінсленд від сухот і зберегти хоча б одну легеню. І це йому спочатку вдалося. Фейлберг працював на квінслендських фермах фронтиру (тобто на землі, яку щойно відібрали в аборигенів білі переселенці. – О. З.). Події, що там розгорталися між білими й аборигенами, жахали та обурювали його. Повернувшись до столиці штату Квінсленд Брісбена, Фейлберг став журналістом, а з 1878 р. – редактором газети «*Queensland Patriot*». В ті часи проблеми витіснення аборигенів зі споконвічних земель, нелюдського ставлення до них мало кого хвилювали. Проте сама постать Фейлберга, його літературний дар, принципове дотримання політичних переконань викликали повагу в усіх журналістів. Фейлберг завжди був на боці скривджених, хоч би ким вони були. Та він не полишав писати про важливу тему ставлення білого суспільства до аборигенів. Відкриваючи одну з кампаній на захист тубільців у газеті «*Queenslander*» 1889 р., він розпочав статтю з таких слів: «От, говорячи простими словами, як ми поводимо себе з аборигенами;... з ними поводяться так, ніби вони є дикими тваринами або птахами, яких поселенці можуть знайти в цій місцевості... У них відбирають майно, силоміць викрадають їхніх дітей, так само, як і жінок» [95]. Важливо, що Фейлберг використав у цьому памфлеті займенник «ми», тим самим не

відділяючи себе від суспільства білих поселенців, і так само поклав провину й на себе як громадянина за звірства з аборигенами.

Пасіонарний захисник прав тубільців, він як політичний кореспондент друкувався в багатьох газетах Австралії, таких, як «*Australasian*», «*Sydney Daily Telegraph*», «*The Bulletin*», «*Vanity Fair*» (Сідней), «*Observer*», «*The Brisbane Evening Overview*» (Брісбен, Квінсленд), «*The Agrus*» (Мельбурн) та ін., надсилаючи туди свої статті. Без перебільшення можна стверджувати, що він був найвідомішим кореспондентом того часу в усіх штатах п'ятого континенту. Австралійський історик Генрі Рейнольдс високо оцінив трактат Фейлберга «Шлях, яким ми цивілізуємося» як один із найвпливовіших політичних трактатів в історії Австралії [96]. Політичною розправою можна вважати переведення Фейлберга на роботу з Брісбена (Квінсленд) до Мельбурна, клімат якого не підходив його здоров'ю і де він невдовзі помер від сухот у 44 роки.

Джорджа Мотта (1831–1906 рр.) справедливо називають патріархом газетної династії, яка володіла газетами більш, ніж 150 років, від 1856 р. Англієць за походженням, він переїхав до Австралії з дружиною, коли їм було по 22 роки. Він відразу став працювати репортером у газеті «*Melbourne Morning Herald*», яка призначила його власним кореспондентом під час золоті лихоманки 1854 р. Через два роки він заснував свою першу газету «*The Border Post*». Саме ця газета, яка виходила в трьох австралійських штатах: Новому Південному Вельсі, Вікторії та Західній Австралії, – заклала підвалини сімейної газетної династії [97]. Джордж Мотт знайшов свою нішу у видавничій справі: він охопив газетними виданнями невеличкі міста та приміські зони. В одному з таких міст – Олбані – він був обраний мером 1896 р. Мотт мав 14 дітей, деякі з них померли в ранньому дитинстві. Але решта 11, коли підросли, пішли шляхом батька, відкриваючи нові й нові видання в цих штатах. Талановиті й працелюбні, вони розвивали ідеї батька й після його смерті. Родина Мотта володіла газетами в таких містах, як Чілтерн, Бічворт, Калгурлі, Кулгарді та Бернсдейл.

Ще однією видатною фігурою в австралійському газетному бізнесі на зламі XIX–XX ст. був видавець Воткін Вінн (1844–1921 рр.), який очолив синдикат, куди входили три мельбурнські політики, й створив другу щоденну газету в Сідней 1879 р. під назвою «*The Daily Telegraph*», яка стала конкурентом відомої сіднейської газети «*Sydney Morning Herald*». Це протистояння двох газет тривало й у XX ст. Модернізована «*The Daily Telegraph*» мала успіх: Вінн найняв найкращих редакторів з інших газет, застосував нові на той час пристрої для друку ілюстрацій. Він першим імпортував до Австралії лінотипні машини. Вінн пропагував своє видання як «модерне, легке, яскраве, сенсаційне й ліберальне». Хтось відзначав, що воно започаткувало еру «нової журналістики». Ексклюзивна кабельна система дала змогу «*The Daily Telegraph*» першою в світі оголосити про те, що німецька армія загарбала острів Самоа [98].

Вінн став поважаним членом австралійського суспільства. Його газету любили читачі. Але він не був таким собі зануреним тільки у виробничі справи видавцем. У юності він вигравав перегони з плавання, потім захоплювався всіма видами кінного спорту. Вінн помер у робочому кріслі 1921 р., а його газета ще довго існувала після нього в XX ст.

Не можна не відзначити роль австралійських жінок у видавничій справі наприкінці XIX – початку XX ст. Лідером цієї когорти була Луїза Лоусон – видавець, редактор, письменниця і поет. Вона перша заговорила про рівні права жінок і чоловіків і тим самим примусила відкрити в парламенті дебати про необхідність їх рівних можливостей. Вона стала видавати щомісячний журнал для жінок «*The Dawn*», який перетворився на форум, де жінки могли обговорювати свої найпекучіші проблеми. Луїза Лоусон була матір'ю талановитого письменника Генрі Лоусона, який ще в юнацькі роки допомагав їй видавати жіночий журнал. Луїза була невтомним видавцем, редактором, підтримувала рухи суфражисток, активно виступала на публічних зібраннях. Саме завдяки їй австралійські жінки отримали право голосувати 1902 р. 1900 р. її скинули з трамваю. Вона впала, травмувавши коліно та хребет. Проте журнал

«*The Dawn*» виходив іще п'ять років. Це коштувало Луїзі Лоусон неймовірних зусиль. Її фізичний стан не давав їй змоги працювати. Журнал закрився 1905 р. Але майже до останніх днів вона знаходила видавців для своїх поем і коротких оповідань. Вона закінчила життя в лікарні Гласвілл.

Флоренс Бейверсток (1861–1937 рр.) була однією з перших австралійських жінок-журналісток, прийнятих на роботу на регулярній основі. Вона народилась і виросла в сім'ї мельбурнського журналіста й політика Метью Блера. Працювала редактором «Жіночої сторінки» в знаменитому журналі «*The Bulletin*», потім редагувала «Жіночу сторінку» в газеті «*Daily Telegraph*». 1914 р. редагувала жіночу секцію в «*The Sydney Morning Herald*». Вийшла на пенсію 1918 р. у віці далеко за 60 років. Вона була глибоко шанованою постаттю у журналістських та мистецьких колах. Флоранс – одна з перших членів Інституту журналістики Нового Південного Вельса (з якого утворилася Австралійська асоціація журналістів). Після створення товариства жінок-письменниць 1925 р. її обрали його головою. «Це товариство, відкрите для письменників, журналістів, драматургів та художників. Його члени творили художні та нехудожні матеріали, друкували їх в газетах та книгах і добре товаришували між собою» [99].

Нетті Палмер (1885–1964 рр.) називають найважливішим літературним критиком в Австралії між двома світовими війнами. З цим можна посперечатися. Адже і під час Другої світової війни, і в післявоєнний період вона залишалася не тільки журналісткою, яка мала беззаперечне визнання та вплив в Австралії й Великій Британії. Її знали в США, Новій Зеландії. До того ж вона була письменницею і культурним діячем. Високоосвічена жінка, друга з династії Хіггінсів (її дівоче прізвище), вона закінчила Мельбурнський університет, понад те – здобула вищу освіту в Європі, зокрема отримала Міжнародний диплом з фонетики, навчаючись в університетах у Берліні, Лондоні та Парижі. Загалом Нетті вільно володіла сімома іноземними мовами. Вона була дружиною видатного австралійського письменника Венса Палмера –

одного з засновників австралійського соціального реалістичного роману [100]. Їх сімейний і творчий союз став дуже плідним для розвитку журналістики, літератури й літературної критики Австралії. Вони були піонерами серед когорти інших австралійських письменників, котрі заклали підвалини розвитку національної австралійської літератури для її подальшого розквіту в 1970-ті рр. [101].

Нетті любили як її читачі, так і редактори газет, з якими вона співпрацювала. Вона була блискучим стилістом, її глибокий критичний аналіз стосувався не тільки австралійської і зарубіжної літератури. Тематика її статей була набагато ширшою. «Вона писала і про глибокі речі, і про такі, які здавалися нібито повсякденними; від аналізу аборигенних мов до коміксів; від Томаса Гарді до С. Денніс або Ребеку Вест і Катарину Сусанну Прічард» [102].

Вона співпрацювала з такими австралійськими журналами й газетами, як «*Bulletine's Red Page*», «*Daily Mail*», «*Sunday Mail*», «*Herald*», «*Argus*», «*Review*», «*Spinner*», «*Sydney Morning Herald*», «*Age*», лондонською «*Times*», а також «*West Australian*», «*Australian Woman's Mirror*». З 1925 по 1935 р. Нетті Палмер надсилала статті обсягом 1500 слів до тасманійського видання «*Illustrated Tasmanian News*» [103].

Тож подружжя Венса й Нетті Палмер було піонерами серед когорти інших видатних австралійських письменників, які заклали підвалини розвитку національної австралійської реалістичної літератури та її подальшого розквіту в 1970-ті рр. [102].

Джон Ален Ленгтон Бонітон (1848–1939 рр.) – одна з двох легендарних постатей у розбудові національної преси в штаті Південна Австралія, друга постать – Руперт Мердок. Але, якщо життя і діяльність останнього добре вивчені не тільки в Австралії, а й у всьому світі (обмежимося кількома посиланнями на наші праці про нього життя, бо він став глобальним медіамагнатом [102, 103] – О. З.), то діяльність на ниві друкованих медіа Джона Алена Ленгтона Бонітона відома набагато менше, хоча він заклав підвалини

високоякісної преси в місті Аделаїда. І не тільки. Колеги та співвітчизники називають Бонітона «колосом не тільки медіа, але й суспільства Південної Австралії з початку 1870 і до кінця 1920 рр. Його внесок у розвиток соціального і культурного життя в цьому штаті не знає паралелі» [104]. Бонітон 45 років пропрацював редактором найвпливовішої щоденної аделаїдської газети «*Advertiser*». Він став її єдиним власником у 36 років завдяки вдалим оборудкам у гірничовидобувній промисловості. В газеті він провадив політику підтримки штату, його середнього класу, віддаляючись від консервативних позицій, підтримував розвиток федерації в Австралії, завжди дбав про належну увагу до рівноправності маленьких штатів. Він був обраний у перший федеральний парламент Австралії, де підтримував протекціоністську політику, розвиток промисловості в Південній Австралії, доктрину білої Австралії, розвиток технічної освіти в штаті. Бонітон і Дж. Р. Ферфакс, який видавав у Новому Південному Вельсі газету «*Sydney Morning Herald*», були першими австралійськими власниками газет, які отримали від Британської імперії 1898 р. звання перів.

Бонітон був впливовою фігурою і мав чіткі принципи. Так, він ніколи не ходив на зустрічі з політиками. Вони самі йшли до нього. Він не захотів стати членом впливового чоловічого аделаїдського клубу – осередка, де кипіло політичне й ділове життя заможних австралійців, та ввійшов туди тільки, коли йому виповнився 81 рік [105].

Видання газети принесло йому великі статки. Бонітон став щедрим філантропом. По-перше, він усе життя підтримував розвиток освіти в Австралії. Він приклав руку до змісту Акта про освіту 1875 р., допоміг відкрити гірничу школу в Аделаїді, був головою сільськогосподарського коледжу Роузворті та членом ради аделаїдського університету з 1916 по 1939 рр. Бонітон заснував кафедру правників у Аделаїдському університеті. Він також фінансував побудову там «Бонітон Холлу» – найбільшого приміщення такого роду в університеті [106].

У період депресії він дав 100 000 фунтів для зведення будівлі парламенту штату, допоміг уряду видати заробітну платню державним службовцям, розповсюджував квитки для отримання їжі серед знедолених та надавав великі пожертви Армії спасіння й церкві.

Коли батько Руперта Мердока сер Кейт Мосс купив 1929 р. аделаїдську газету «*Advertiser*», він призначив Фредеріка Ллойда Дюма (1891–1973 рр.) її редактором. Вибір був правильним, адже наступні 40 років Дюма кар'єрно зростав, обіймаючи посади редактора, виконавчого директора, голови правління. Він робив усе, щоби головна газета Південної Австралії успішно співпрацювала з урядом штату для взаємної користі. Це було в 1930-ті рр., коли при владі опинився лейбористський уряд, – тяжкі часи депресії. З 1938 р. газета підтримувала ліберальний уряд та уряд сільської ліги, які, об'єднавши зусилля, прийшли до влади в штаті. Газета мала консервативне спрямування. Її основними темами були: уряд, закон, церкви, сім'я, Ліга солдатів, що повернулися з війни. Він отримав титул пера 1946 р. і став першим президентом Ради австралійських газет з дня її заснування. Про його насичену кар'єру й повагу до нього в редакторських колах свідчить і те, що Дюма обіймав ще такі важливі посади: член редакційних колегій таких газет і компаній, як «*Herald and Weekly Times*» (1946–1967), «*Australian Newsprint Mills Ltd*» (1938–1967), «*The APP*» (1941–1962, 1949–1951 – голова) та голова директорів «*Reuters News Agency, London*». Коли Дюма 1967 р. виходив на пенсію, капітал «*Advertiser Newspapers Ltd*» виріс і дорівнював 12 млн фунтів стерлінгів, наклад газети вже був 208000 примірників, а штат працівників зріс у п'ять разів і становив 1500 осіб.

Третя хвиля «золотої лихоманки» наприкінці ХІХ ст. в Австралії відбулась у штаті Південна Австралія – в безкрайній безводній пустельній місцевості під назвою Калгурлі за 900 км на захід від столиці штату міста Перт. Золотошукачі діставалися до золотоносних земель хто у візках, хто на

велосипедах, а хто й пішки, поклавши реманент у чужу фуру, що коштувало кожному з них 5 фунтів стерлінгів.

Слід зауважити, що поява нових друкованих видань була викликана не тільки суто інформаційними, але й соціальними, політичними та культурними потребами, як от із випадками відкриття нових родовищ кошовних металів, каміння (наприклад, опалів), корисних копалин. Так, соціально-політична ситуація «золотої лихоманки» в Калгурлі призвела до необхідності широкої комунікації між місцевими індивідуальними золотошукачами, компаніями, які промислово добували золото, й урядом штату Південна Австралія, котрий був переважно на боці інтересів власників компаній. Таке завдання взяла на себе щоденна газета «*Kalgoorlie Miner*», засновником і редактором якої був ірландець за походженням Джон Кірк. Демократ за переконанням, він бачив, у яких нелюдських умовах працюють і вмирають золотошукачі. Відсутність води, голод, антисанітарія призводили до епідемій холери, дизентерії та інших інфекційних захворювань працівників. Урядовцям у Перті це було байдуже. Коли вони не відгукнулися на звернення Кірка, видавець написав і надрукував маніфест до королеви Британської імперії Вікторії. Серед іншого він запропонував надати золотошукачам право брати участь у виборах та, якщо уряд штату в Перті не візьме до уваги жорстокі умови життя в Калгурлі, наполягати на відділенні частини штату, де це родовище золота розміщене, на створенні нового штату з урядом, який дбатиме про своїх громадян. Кірк став настільки відомим, що багато разів обирався до парламенту штату, а газета «*Kalgoorlie Miner*», яку він заснував, існує й до сьогодні.

В період, що аналізується, виникло чимало журналів різних спрямувань, Це, наприклад, «*Point*», «*Overland*», «*Tribune*», «*Realist Writer*», «*Meanjin*», «*Southerly*» [102, с. 13], але жоден із них не міг порівнятися з журналом «*Bulletin*» («Бюлетень»), який створили редактори й видавці Дж. Ф. Арчибальд і Джон Хейнс. Перший наклад видання вийшов у Сіднеї 21 січня 1880 р. Цей журнал є унікальним з кількох причин. По-перше, це журнальне видання, яке

безперервно щотижнево виходило в Австралії до 2008 р., побивши рекорди всіх інших австралійських друкованих медіа. По-друге, за 128-річне існування журналу в ньому змінювалися не тільки видавці й редактори (що природно), але й редакційна політика. Наприклад, найвидатнішим періодом його існування можна назвати 1880–1950 рр. Хоча після 1960-х рр. журнал зазнав певного піднесення, його накладі почали невпинно падати. Причин можна навести багато. Це й розвиток електронних медіа (особливо на ту пору – всіх різновидів телебачення). Це й диджиталізація та стрімке поширення Інтернету. Це й нестримна глобалізація. Це й перехід в останній період існування «*Bulletin*» до іноземної компанії (2007 р.), якій по суті були чужими патріотичні гасла щодо подальшої розбудови демократичної Австралії та здавалися застарілими теми оспівування життя піонерів, бушменів, стригалів, навіть бушрейнджерів, що стали архетипними фігурами для створення австралійського характеру та національної ідентичності загалом.

Стисло проаналізувавши етапи існування журналу «*Bulletin*» та причини його закриття, повернімося до найкращого – першого – періоду, який зробив йому славу не тільки періодичного видання, що виходило в Сідней щочетверга й висвітлювало економічні, фінансові, соціальні та політичні питання, друкувало сенсаційні матеріали та рекламу, а й видання, яке сприяло становленню і розвитку національної австралійської літератури, стало її кузнею та рупором для пересічного австралійця. Адже журнал мав літературну – другу сторінку під назвою «Червона сторінка», де друкувалися рецензії на книжки, а головне – твори молодих австралійських поетів і прозаїків. Вона стала тією платформою, де стверджувалися перші паростки австралійської національної літератури, і, що найважливіше, – тим медіумом, який робив імена австралійських художників слова моментально відомими австралійському читачу. Так, коли в журналі були надруковані вірші та балади Ендрю Бартона «Банджо» Патерсона під назвою «Людина із засніженої річки», він на ранок став відомим усій Австралії, а, скажімо, його вірш «Танцююча Матильда» перетворився на

улюблену пісню австралійців, яку пропонували навіть зробити гімном Австралії, позаяк офіційного гімну в державі досить довго не існувало.

Так само, як «Банджо» Патерсон, класиками австралійської національної літератури які друкувалися там, стали Мері Гілмор, Генрі Лоусон, Крістофор Бреннан, Френк Делбі Девісон, Нетті Палмер, Венс Палмер, Стіл Радд, Катарина Сусанна Прічард, Дуглас Стюарт, Джозеф Ферфі. У 1880–1930-х рр. журнал став центральним місцем, де розміщували твори й такі відомі австралійські письменники, як Френсіс Адамс, Вільям Естлі, Барбара Бейнтон, Джордж Люїс Бек, Віктор Дейлі, Едвард Дайсон, Петті Люїс, Джон Шоу Нельсон, Вілл Огліві, Харрі Моран, Альфред Стефенс, Луїз Мек, Етель Тернер, Ернест Фейвенс, Алексіна Мод Вайлдмен, Девід МакКі Райт та ін. Завдяки журналу, який друкував цих майстрів художнього слова, їх стали називати «школою *Буллетіну*».

В ній зароджувалась австралійська література з її новими героями-бушменами: піонерами, скотарями, погоничами волів, селекторами, стригалями, свегменами, старателями, золтошукачами, тобто загалом усім трудовим народом, який знайшов на п'ятому континенті нову батьківщину. Вони встигли полюбити природу цього материка, підпали під «зачарованість бушу» [102, с. 129], як назвав один із розділів книги «Соціальні моделі в австралійській літературі» відомий австралійський історик літератури Т.І. Мур. Бушем австралійці називають не тільки непролазні лісові хащі. Для них це ширше поняття: нескорена природа. Відповідно бушмен – це не тільки той, хто живе в буші. Це взагалі всі мешканці сільської Австралії. Мур підкреслив: «Австралійська земля мала панівний вплив на нашу літературу. Австралійська література – це перш за все література про нашу країну. В ній ми бачимо під широким, знайомим нам символом Бушу, що випромінює могутню зачарованість, яка стає тією могутньою силою, що тісно переплетена з основними соціальними моделями і допомагає створювати народний демократичний дух, надихаючі на утопічні мрії, укріплюючи відчуття

товариськості, сприяючи розвитку реалізму, огрублюючи його гумор і даючи йому життєдайність, що йде від землі. Буш дав нам наш фольклор і народні балади, епічні поеми і саги, наші історичні романи і більшість народних оповідань, ярнів і описової прози, разом із більшістю нашої поезії та драми. Він був не тільки фоном національної історії, але також домівкою її героїв, створювачем її ідеалів і підґрунтям, на якому зросли її міфи» [107]. Тож завдяки глибокому проникненню письменників, поетів і драматургів у природу континенту, яка вплинула не тільки на становлення національної літератури, а й ширше – культури в цілому, закріпились її основні національні архетипи. На цьому виросла й самосвідомість австралійців.

Таким чином, друковані медіа з початку появи на континенті в середині 1880-х рр. не тільки сприяли інформаційним і розважальним потребам переселенців, а й розвивали літературні й культурні смаки. Вони прищеплювали демократичний світогляд, слугували «четвертою владою» спочатку в колонії Британської імперії – Австралії, а з набуттям її незалежності 1900 р. – суспільним інститутом, у якому свободу слова підтримували видавці та редактори, про котрих ішлося.

Саме завдяки цьому в Австралії було встановлено перший у світі 8-годинний робочий день, а жінки отримали право на участь у голосуванні, чимало з них стали відомими редакторами газет і часописів, видатними поетесами та письменницями, що значною мірою сприяло соціально-історичному й культурному розвитку континенту.

Зародження австралійської літератури як віддзеркалення зростання національної самосвідомості молоді нації

Повертаючись до подій в австралійській медіа-сфері на початку її становлення, важливо підкреслити, що поруч з розвитком преси, в країні десь із середини ХІХ ст. розвивається література.

Під австралійською літературою маємо на увазі комплекс літератур, писемних або усних, які походять з австралійського континенту.

Більш, ніж в інших країнах світу, література Австралії характеризується тим, що висловлює колективні цінності. Навіть, коли література має справу з досвідом індивідууму, його досвід окреслюється в термінах ординарного, типового, репрезентативного. І це підштовхує в літературі загалом процеси радше інтеграційні, ніж дезінтеграційні. Якщо в ній оспівується героїзм індивідуума, це може бути тільки в разі ситуації, де його чекає неодмінна поразка. Разом з тим вона може віддзеркалювати сильне іронічне заперечення колективної безглуздості, та об'єктом критики стає радше безглуздість, ніж конформізм.

Така загальна ситуація є безперечною й для багатосотлітньої усної літератури корінних мешканців Австралії – аборигенів, закоріненої в їх прадавні історії, міфи, легенди та пісні, й для літератури європейських переселенців, які набагато пізніше, лише в кінці XVIII ст., почали заселяти п'ятий континент. Кожна з груп розуміла поняття про суспільство по-різному. Австралійська біла спільнота, котра походила частково від зарубіжних культур, перш за все від культури Англії й Ірландії, усвідомлювала себе як суспільство поселенців. Тому в її літературі постійно звучить оспівування піонерства та піонерських цінностей, а також прив'язаність до землі, яку поселенці освоюють та оброблюють. В оповіданнях, піснях, легендах аборигенних народів постійно відчуваються мотиви пов'язаності племен між собою та з землею, котра їх годує. Сучасна аборигенна література, як усна, так і писемна, обстоює і висловлює відчуття спорідненості між аборигенами, які протистоять загрозам розвитку їхньої самобутньої культури.

Вільям Вентворт був одним з перших дітей вільного англійського переселенця й каторжниці, хто народився в Австралії. Він написав поему про Австралію «Австралазія» (1823 р.), коли навчався в Кембриджському університеті. Там він виграв конкурс на найкращий поетичний твір і отримав

почесну винагороду – Блакитну стрічку [80]. Вентворт оспівував і уславлював далеку батьківщину в таких рядках поеми, де ставив риторичне запитання:

«Дорога Австралазіє, чи зможу я коли-небудь забути тебе,
Мати Земле? О ні, навіть моє серце не зможе».

(Переклад з англійської О. В. Зернецької)

Автор пишається історією батьківщини, її першовідкривачами, зворушливо й детально розповідає про принади рідної землі. В. Вентворт завершив свій гімн Австралії, висловлюючи мрію про її незалежність від Британської імперії, звертаючись до неї:

«May this, thy last-born infant, – then arise,
To glad thy heart, and greet thy parent eyes;
And Australasia float, with flag unfurl'd,
A new Britannia in another world».

«Хай це, твоє новонароджене дитя, –
Підніметься угору за життя,
Щоби порадувати материнське серце
І милувати материнські очі;
Австралазія пливе, і стяг її тріпоче
У кришталевому прозорому повітрі, –
Нова Британія у іншому ж бо світі».

(Переклад з англійської О. В. Зернецької)

Поема «Австралазія» досі входить до шкільних підручників в Австралії.

Інший поет, що писав вірші, живучи в Австралії, – це Беррон Філд. Його збірка «Плоди австралійської поезії» (1819 р.) просякнута тугою за «рідним домом» – Англією. Австралійська поезія розвивається й у багатьох баладах та віршах, які склали каторжники та поселенці. Більша частина з цього фольклору

залишилась анонімною. Протягом ХІХ ст. ці жанри були улюблені серед білих переселенців.

Як слушно відзначено в «Encyclopedia Britannica», коли в європейській літературі панував романтизм, в Австралії превалювало просвітництво [108]. Це можна назвати першим – колоніальним – етапом розвитку літератури п'ятого континенту. З'являються романи, в яких головним є відтворення: красномовний опис п'ятого континенту з його незвичним для європейців ландшафтом, небаченими деревами, чагарниками, квітами й взагалі всією флорою, унікальним тваринним світом, де існують такі ендеміки, як качконіс, лірохвіст, коала, кенгуру, єхидна, кукабарра та ін., а також безліч різновидів папуг, знаних і незнаних змій, крокодилів (які, наприклад, плавають у водах не тільки річок та озер п'ятого континенту, але й морів та океанів), павуків, комах тощо. Щоби пересвідчитись у цьому, достатньо прочитати роман Воткіна Тренча «Опис експедиції до Ботані Бей» (1789 р.) та його продовження «Повний звіт про поселення в Порт-Джексоні» (1793 р.). Ще одним прикладом є книга Метью Фліндерса «Поїздка до Австралії» (1814 р.).

В романі Катерини Гелени Спенс «Клара Морісон» (1854 р.) з неабиякою іронією описано моральний клімат і побут Аделаїди 1850-х рр. На жаль, цей роман не став відомим, на відміну від твору Генрі Кінгслі.

1874 р. з'явився роман Маркуса Кларка «Засуджений довічно», який згодом став класичним твором австралійської літератури. Роман побудований на вивченні багатьох історичних документів, що свідчили про нестерпне життя каторжників в Австралії, жорстоке ставлення до них англійських солдатів та офіцерів, які тяжко карали в'язнів за найменші провини. І, хоча поневолені усвідомлювали, що втеча з тюрми означає для них неминучу смерть (адже вижити поза колонією в дикій австралійській місцевості було практично неможливо), окремі відчайдушні сміливці все-таки насмілювалися втекти. Все, через що проходить головний герой роману Руфус Доуз, далеке від розважальних та пригодницьких настроїв.

Маркус Кларк розповів про непереборні обставини, які долає його герой. Разом з тим письменник наділив Руфуса не тільки сміливістю та мужністю, але й людськими чеснотами та добрим серцем, яке не заіржавіло від труднощів і поневірянь, що йому посилає доля. Він допомагає іншому нещасному створінню, хоча розуміє, що клопіт про цього невдачу зводить до нуля шанси на його особисте виживання. Саме таке уславлення людських якостей героя, його незламного дух підказало нам назвати рецензію на цей роман у журналі «Иностранная литература» (1987 р.) «Моральний імператив Руфуса Доуза» [109].

Інші романи ХІХ ст., серед яких «Озброєне пограбування» (1888 р.) Рольфа Болдервуда (псевдонім Тома Александра Брауна), «Політика і пристрасть» (1881 р.) Рози Пред та ін., так само, як і роман Маркуса Кларка, друкувалися розділ за розділом у таких австралійських журналах, як «*The Australian Journal* і *Sydney Mail*». Це відома європейська практика ХІХ ст., коли твори письменників – Чарльза Діккенса, Вальтера Скотта, Оноре де Бальзака, Стендаля та ін. виходили спочатку в журналах та газетах і публіка з захватом чекала на продовження [102].

Розвиток реалістичної літератури в Австралії почався з кінця ХІХ ст. З'явилися видатні творці балад Е. Б. Патерсон (1854–1941 рр.), Е. Дайсон (1865–1931 рр.), Е. Бреді (1866–1892 рр.), майстер австралійського оповідання Г. Лоусон (1867–1922 рр.), відомий автор гумористичних оповідань С. Радд (1808–1935 рр.). У баладах та оповіданнях австралійська література виходила на шлях реалізму. Лоусон був талановитим творцем австралійського реалістичного оповідання. В ньому сконцентрувалася найкращі якості австралійської літератури: дух вільнолюбства, засудження соціальної несправедливості, розуміння грізної величі природи й одночасно величі людини в боротьбі з нею. Та мабуть, головним, що приніс письменник в австралійську літературу, було живе втілення народного характеру, який змалював залюблений у нього майстер.

Перший австралійський реалістичний роман з'явився 1903 р. Це була книга Джозефа Ферфі (1843–1912 рр.) «Таким є життя», написана 1897 р. і опублікована 1 серпня 1903 р., про яку сам автор казав: «Демократична за духом, зухвало австралійська за своєю спрямованістю». В романі австралійська дійсність представлена через сприйняття австралійця – трудящої людини на ім'я Том Колінз. Ферфі нещадно полемізував з англійським вікторіанським романом, використовуючи його атрибути (наприклад, навмисні збіги обставин, канонізованих героїв, фінальні викриття злодія, happy end тощо). Але, полемізуючи з англійським вікторіанським романом, Ферфі використовував традиційні ходи й інтриги цього роману, наповнюючи їх новим змістом, співзвучним нелегкій дійсності, в якій жив австралійський бушмен кінця XIX ст. За допомогою цього прийому автор глибоко висвітлював труднощі, драматизм і, подекуди, особисті трагедії героїв роману. Таким чином, Ферфі, загострюючи своє несприйняття всього романтичного, постійно робив у книзі акцент на тому, що він відданий правді життя [110].

Разом з тим він творчо переосмислив багатий спадок англійської та французької літератур XVIII–XIX ст., «насичуючи свій роман соціальною критикою і гуманістичною проблематикою, шукає і знаходить нові форми художнього втілення. Зберігаючи вірність повсякденності, показуючи, яким є життя, і передусім життя народу, він прискіпливо відбирає факти, аналізує їх, розглядаючи з демократичних позицій, філософськи осмислюючи їх» [111, с. 65].

За ідейно-естетичними якостями роман Ферфі значно випереджав свій час. У перші три десятиліття після виходу в світ його твір не знаходив визнання. Відкрили його для австралійського й світового читача в 1940-ві рр. Венс Палмер та Майлз Франклін – два видатні австралійські письменники, які написали про Ферфі та його роман статті й книгу. «Життя показало, що роман Ферфі не тільки не втратив своєї художньої цінності, а, навпаки, відкривається перед читачами й літературознавцями все новими й новими своїми

гранями» [102, с. 37]. Найсуттєвіше досягнення на ниві роману в Австралії перед Першою світовою війною – це, без сумніву, «Таким є життя» Джозефа Ферфі. Ця книга розкута, енергійна, розумна, прониклива, в ній є зміни тональностей оповіді, притаманні тільки Ферфі, – відгукувався про неї відомий австралійський літературознавець Д. Р. Бернс [112, р. 90].

Біля витоків національного реалістичного роману стояли Генрі Гендель Річардсон, Майлз Франклін і Венс Палмер разом із Катариною Сусаною Прічард, Крістіною Стед, Брайаном Пентоном, Зев'є Хербертом. Пізніше до них приєдналися Френк Делбі Девісон, Аллан Маршал, Дімфна К'юзек, Кайлі Теннант, Леонард Манн. Майже всі вони мали досвід різноманітної трудової діяльності, яка відкривала перед ними соціальну дійсність Австралії з її бумом 1920-х та депресією 1930-х рр. Остання розвіяла міфи про щасливу Австралію, про її виключну долю. Більшість із цієї плеяди письменників прийшли до літератури з журналістики. Багато з них якійсь час жили і працювали в Лондоні, деякі в США, намагаючись надрукувати там перші твори, відвідували Європу, Росію, Сполучені Штати. Повернувшись додому, вони віддали себе літературній творчості, часто поєднуючи її з виступами в пресі з літературною критикою, оглядами, рецензіями на книги, соціально-критичними нарисами й есе. Характеризуючи ці врожайні роки в національній літературі, Франклін говорила, що «раптом після нестачі романів, вони зійшли як овес-самосій у дощовий рік» [113, р. 167].

Етель Флоренс Ліндсей Річардсон, яка взяла псевдонім Генрі Гендель Річардсон, романістка та новелістка (народилася 3 січня 1870 р. в Мельбурні, померла 22 березня 1946 р. у Ферлайті поблизу Хастингса, Велика Британія). Її батьки – ірландці за походженням – прибули до Австралії під час золотої лихоманки 1850-х рр. Коли лихоманка закінчилася, вони оселилися поблизу Мельбурна. В подружжя з'явилися діти й серед них Етель. Вона закінчила 1887 р. пресвітеріанський жіночий коледж у Мельбурні, де була відмінницею. Дівчина мала музикальний хист і як виконавець, і як композитор. Декілька

місяців вона працювала викладачем музики в музичній школі неподалік від її дому. 1888 р. мати повезла Етель з молодшою сестрою Ліліаною до Європи. Після відвідування Лондона вони переїхали до Німеччини, де Етель 1888 р. вступила до Лейпцизької консерваторії на факультет фортепіано й закінчила її 1892 р. з відзнаками з усіх предметів, які вивчала [114]. Там вона познайомилася з майбутнім чоловіком Робертсоном, який зацікавився філологією і став її вивчати в Лейпцизькому університеті. Їхнє весілля відбулось у Дубліні 30 грудня 1895 р. Насичене культурне та наукове життя подружжя розширило світогляд молодій дружині. Етель поступово прийшла до літературної творчості та написала славетну трилогію «Доля Річарда Мехоні», яка складається з романів: «Щаслива Австралія» (1917 р.), «Шлях додому» (1925 р.) та «Останній рубіж» (1929 р.). Трилогія зробила її знаменитою і в Англії, і в Австралії. На батьківщині Етель отримала за неї золоту медаль Австралійської спілки письменників «За найкращу книгу 1929 р.».

Генрі Гендель Річардсон протягом життя писала ще романи та збірки оповідань, але твір, завдяки чому має непохитне місце в австралійській літературі, це – трилогія «Доля Річарда Мехоні». Як пише дослідниця її творчості Дороті Грін, – «ця трилогія – архетипний роман країни Австралія, написаний про великий підйом західного капіталізму ХІХ ст., що підігривався відкриттям золота на п'ятому континенті. З невідступною об'єктивністю вона описує всі головні події, які мали визначити шлях австралійського білого суспільства з 1850-х рр. і далі. Трилогія є могутньою символічною, написаною в реалістичному характері, про неї англійський критик сказав 1973 р., що це «одна з найвеличніших безжальних книг у світі» [114].

Іншою видатною австралійською письменницею, яка взяла чоловічий псевдонім, була Майлз Франклін. Її повне ім'я – Стела Марія Сара Майлз Франклін. Інші псевдоніми – Брент із Бін Бінус та Місіз Огніблат Лартсо (народилася 14 жовтня 1879 р. в Талбінго, штат Новий Південний Вельс, померла 19 вересня 1954 р. в Сіднеї). Її батьки були народжені в Австралії,

бабуся по лінії матері – праправнучка Едварда Майлза, який прибув до п'ятого континенту з першим флотом, оскільки був засуджений на 7 років за крадіжку. Родина займалася фермерством у віддалених районах Нового Південного Вельсу. Спочатку дівчинка здобула домашню освіту, а потім училась у місцевій школі. Вона закінчила перший роман 1897 р., але австралійські видавництва відмовилися його друкувати, вважаючи занадто феміністським.

Майлз Франклін звернулася до вже відомого тоді австралійського поета і письменника Генрі Лоусона з проханням прочитати рукопис її роману «Моя блискуча кар'єра» й дістала від нього схвальний відгук. Лоусон узяв роман юної письменниці до Лондона, де твір був опублікований у квітні 1901 р. і отримав гарну пресу. В серпні того ж року видання потрапило до Австралії. Юна письменниця миттєво здобула славу на батьківщині. Франклін називали «Чудо-кометою» [115]. Її радо прийняли в себе визначні феміністки Сіднея і Мельбурна, а також інші соціально активні громади Австралії. В журналі «Bulletin» з'явилася рецензія А. Дж. Стеффенса: «Її книга – це тепле втілення австралійського життя, свіже, як повітря буша, ароматне, як дерева буша і чисте й правдиве, як сонячне світло буша» [115]. Роман перевидавався в Лондоні, але, на жаль, не приносив письменниці великих статків. Другий роман «Моя кар'єра йде шкереберть» лондонські видавці взагалі не прийняли до друку, тому що вважали занадто феміністським. Він був надрукований тільки 1942 р. Вона розуміла, що праця письменниці фінансово її не забезпечує. Тому 1906 р. Майлз виїхала до Сполучених Штатів, де вісім років працювала в Чикаго секретарем Національної профспілкової жіночої ліги й писала статті до журналу ліги «Life and Labour».

На початку 1920-х рр. письменниця замислила написати серію романів, присвячених життю піонерів Нового Південного Вельсу в районі Монаро. У зв'язку з цим задумом вона поїхала до Австралії влітку 1923–1924 рр., щоб поновити враження від цього місця (адже її не було в Австралії 18 років). 1928 р. в Лондоні вийшов перший роман з цієї серії «Вглиб країни» і відразу ж був

передрукований декілька разів. За ним 1930 р. опубліковано роман «Біжать десять кріків» («creek» з австралійської англійської мови – струмок, який під час сезону дощів перетворюється на повноводну річку, а в сезон посухи – майже щезає. – *О. З.*). «Назад до Бул Булу» (1931 р.), «Прелюдія до прокидання» (1950 р.), «Кокатуз» (1954 р.) «Джентельмен з Гьянг Гьянгу» (1956). Всю серію романів Майлз Франклін написала під псевдонімом Brent of Bin Bin – Brent із Бін Біну. Цей псевдонім вона охороняла дуже пильно, не розкриваючи його нікому (навіть видавцям) кілька десятиліть.

Після 18 років відсутності Майлз Франклін повернулася на батьківщину. 1936 р. письменниця опублікувала в Австралії видатний роман-сагу «Вся ця завзятість», який моментально став популярним і отримав винагороду австралійських письменників того ж року, а потім перевидавався багато років. Коли 1940 р. під час Другої світової війни Японія завдала бомбових ударів по австралійському місту Дарвін, роман «Вся ця завзятість» читали по австралійській національній радіомережі ABC розділ за розділом.

Дія роману розгортається в 1830–1930-х рр. у Новому Південному Вельсі, в районі Блакитних гір, де поселенці освоюють нові землі. У центрі роману – хроніка життя чотирьох поколінь родини Денні Ділейсі, їхніх сусідів, їхні родинні та суспільні зв'язки, що розгалужуються, їхні долі, тісно пов'язані з історією краю. Франклін веде оповідь про тих, хто, чесно працюючи все життя, освоював австралійську цілину. В поле зору Франклін потрапляла перш за все людина праці: небагатий фермер, стригаль, батрак, свегмен (від австралійського слова «swagman» – людина, що, мандруючи, носить свег – торбину й ковдру – за плечима. – *О. З.*). В цих людях Франклін бачила передусім носіїв таких якостей, як працелюбство, демократизм, товарицькість – те середовище, де склалися найкращі риси австралійського національного характеру. Ця головна думка письменниці обумовила задум, ідейно-естетичну концепцію, художню специфіку її роману.

Ідейно-естетичний ідеал письменниці втілений у центральній фігурі роману – Дені Ділейсі. Зовсім юним він залишив рідну Ірландію, яка не могла його погодувати, й разом із дружиною Джоанною вирушив у далеку Австралію, про яку вони чули як про землю достатку, котра чекає на підприємливих, працелюбних хазяїв і обіцяє легке життя. Дені справді збудував кілька ферм, розводив коней та овець, накопичив не такий уже великий статок, але дуже дорогою ціною – роками виснажливої праці, тортурами страху та самотності, трагічними втратами, душевними й фізичними травмами. Водночас моральними якостями – чесністю, працелюбністю, безстрашністю, порядністю – він завоював загальну повагу й іще за життя став в очах громади легендарною особистістю. «Чесний Денні з Муррумбіджі», «Безстрашний Денні з Муррумбіджі» – так називали його люди. Франклін позбавила свого героя зовнішніх ознак сили й мужності. Навпаки, низенький, худорлявий, русявий, блакитноокий Денні не схожий на традиційний образ могутнього піонера, який постає з австралійських балад. Окрім того, майже зразу після прибуття до Австралії за трагічних обставин він потрапив у аварію і йому відрізали ногу. Відтоді його постійним супутником стала милиця, так само, як і закурена пінкова люлька [102, с. 94–95]. Коли він помер, уся округа йшла проводити «чесного Денні з Муррумбіджі» на цвинтар по дорозі, яку він сам побудував багато десятиліть тому. Тема дороги (як підкорення п'ятого континенту білим поселенцям) метафорично переплітається з темою життєвого шляху австралійського піонера, що уособлює найкращі риси австралійського національного характеру.

Останні 22 роки життя Майлз Франклін провела в Карлтоні, одному з районів Сіднея, в батьківському будинку. Там вона доглядала матір до її смерті 1938 р. Майлз Франклін заповіла продати її дім і на отримані гроші встановити щорічну премію за найкращий твір австралійських письменників. Ця премія носить її ім'я і стала головною відзнакою для митців художнього слова в

Австралії. Першим, кому її присудили, був Патрік Вайт, який згодом, 1964 р. , отримав Нобелівську премію з літератури.

В цьому будинку письменниця прожила до смерті, приймаючи багато відвідувачів. Бувало, що за два місяці до неї приїжджали понад 70 осіб. Вона широко листувалася зі своїми подругами, колежанками, знайомими з Америки, Англії та Європи. Вона багато писала в щоденниках. Її весела вдача, природний гумор притягували до зустрічі з нею австралійських письменниць, які залишались в захваті від її блискучого володіння словом. Катерина Сусанна Прічард писала їй у листі: «Після того, як я відвідала вас, мене не полишає чудовий настрій, я згадую ваші гострі дотепні висловлювання, ту теплу атмосферу, яка огорнула мене під час спілкування з вами і яка не покидає мене і донині» [116, р. 27].

Катарина Сусанна Прічард (4 грудня 1883, Левука, Фіджі – 2 жовтня 1969, Грінмаунт біля Перта) ввійшла до австралійської літератури дещо пізніше. Вже в перших романах «Піонери» (1910 р.) «Чорний опал» (1921 р.) та «Робочі воли» (1926 р.) Прічард прийшла до таких соціальних тем, як важка праця перших переселенців та їх боротьба з нелегкими погодними умовами континенту (суховії, повені, бурі, посухи), які можуть ущент зруйнувати щойно збудоване хазяйство, знищити врожай, потопити худобу. Вона описала суворе життя погоничів волів. Назва роману «Робочі воли» – це метафора життя погоничів, їх тяжкої щоденної праці. Не можна не згадати її сповнений ніжністю та болем роман «Кунарду, або колодязь у затінку» (1926 р.) – перший твір у національній літературі, присвячений трагічній долі головної героїні роману, дівчини-аборигенки на ім'я Кунарду.

Тож до кінця 1920-х рр. Прічард прийшла вже відомою письменницею, яка зуміла охопити в творчості різноманітні сфери життя австралійського народу. Естетичне оволодіння новою соціальною проблематикою йшло в неї шляхом усе глибшого проникнення у внутрішній світ людини. Засвідчують це її романи «Цирк Хексбі» (1930 р.) та «Близькі й чужі» (1937 р.). Розкриття

соціальної проблематики письменниця поєднала з проникненням у психологічний світ її героїв. Як писав у книзі, присвяченій Катерині Сусанні Прічард, її син Рік Троссел: «Вона завжди писала про те, що добре знала. В кінці 1920-х рр. письменниця мандрувала по Австралії з бродячим цирком Юерса. Вона затоваришувала з членами цього колективу і потім написала про них книгу» [116, р. 89].

Життя і трагедії пересувних циркових труп – традиційна тема відомих письменників ХІХ ст., таких як В. Гюго, Ч. Діккенс, Е. Горнкур, О. Купрін, Д. Григорович та інші. Проте оригінальність і національна самобутність таланту Прічард зробили цю традиційну для світової літератури тему свіжою й цікавою. «Сама по собі ця історія могла відбутися в Англії або в США, але вона представлена так, що може бути тільки австралійською. В цьому – одна з найважливіших якостей творчості Прічард: вона може взяти тему або концепцію далеко не нову, і так її повернути, що висвітлюється національна самобутність, яка виростає з таланту письменниці та зі специфіки країни» [117, р. 1000]. Естетично-емоційний вплив роману значною мірою обумовлений іронічною інтонацією, багатозначними підтекстами, зокрема контрастом між назвою книги та її змістом. Повна назва книги «Цирк Хексбі. Найяскравіше, наймальовничіше видовище у світі» схожа на циркову афішу, яка обіцяє веселощі й сміх. Але в такій назві книги є гірка, навіть скорботна іронія.

Соціально-психологічна лінія в творчості Прічард набула подальшого розвитку в романі «Близькі й чужі», який вийшов через 7 років після «Цирку Хексбі». Як писав Джон Ліндсей, «між цими двома романами лежала депресія “тридцятих”, зростання фашизму, небезпека нової війни» [118]. За кілька скрутних післякризових років багато змінилось у менталітеті австралійців: гнітюча соціально-політична атмосфера просочилася в кожну родину. Роман «Близькі й чужі» письменниця присвятила передусім впливу соціально-політичних факторів на сім'ю. Дія роману розгортається на тлі економічної кризи 1930 рр., на західному узбережжі Австралії, в курортному містечку

Калатта, в приміській зоні Перта й у Фрімантлі. Герої книги – подружжя Елоді та Грег Блеквуди. Об'єктом художнього осягання значною мірою стають тонкі, інтимні людські стосунки, такі споконвічні теми, як кохання, шлюб, подружнє життя, – той складний і багатогранний, сповнений конфліктів, трагедій, пристрастей своєрідний мікрокосм, пов'язаних родинними та сімейними узами людей.

Прічард не вважала роман «Близькі й чужі» творчим успіхом, мабуть, тому, що була вимушена змінити кінцівку твору, аби не викликати розмов про його автобіографічність (чоловік Прічард, Капітан Гуго Троссел, застрелився через тяжке матеріальне становище родини). Але мова роману, пошуки нових стилістичних прийомів, завдяки яким краще віддзеркалюються і внутрішня краса людини, і неперевершена чарівливість австралійського пейзажу, – все це є в романі. Багато років після написання «Цирку Хексбі» й «Близьких і чужих» Прічард говорила про велику роль мови художнього твору: «Писати слід яскравою мовою, щоби обрана тема здавалося цікавою, а герої викликали симпатію і співчуття. Коли не вдається пробудити у читача інтересу, тоді ні найблагородніші цілі автора, ані найточніша достовірність не врятують ситуацію. Ось чому письменник для того, щоб заволодіти розумом і почуттями читачів, має використовувати не тільки свої знання та віру в ідеали, але й магію слова» [119]. І ця магія слів присутня в подальших її творах 1940–1960-х рр., серед яких і славетна трилогія «Буремні дев'яності» (1946 р.), «Золоті милі» (1948 р.), «Крилате насіння» (1950 р.). А також автобіографічний роман «Дитя урагану» (1964 р.), книга «Невгасиме полум'я» (1967 р.), збірки оповідань.

Яскравою кометою, що пройшла по обрії австралійської літератури, був Брайн Кон Пентон, який народився 21 серпня 1904 р. в Контоні, передмісті Брісбена, а помер 24 серпня 1951 р. в Сіднеї. Австралійські й англійські довідкові джерела пишуть про нього як про романіста, журналіста, полеміста, видавця книг, спічрайтера, політичного письменника. І часто визначення «журналіст» стоїть перед визначенням «романіст». Це тому, що насправді

Брайн Пентон був видатним журналістом, добре відомим і в Австралії, і в Англії, де працював на різних посадах від репортера, кореспондента, ведучого гумористичної колонки про роботу федерального парламенту й парламенту штату до завідувача секції міжнародних новин і – врешті решт – головного редактора сіднейської газети «*Daily Telegraph*», – усюди він отримував блискучі результати. Він перебував в Англії з 1928 по 1933 р. Повернувшись згодом до Австралії, Пентон, поєднуючи журналістську й письменницьку працю, видав 1934 р. перший роман «Загарбники землі», а 1936 р. – його продовження «Нащадки». Його діалогія за структурою – це хроніка, за жанром – роман-сага про піонерів – підкрювачів австралійських земель, заселених племенами аборигенів, їхніх споконвічних володарів. Роман-сага Пентона, на відміну від твору Франклін подібного жанру, змальовує життя двох поколінь родини Дерек Кейбелла, які жорстоко й безжально «підкорювали» землю, котра належала аборигенам, вбиваючи останніх або зганяючи їх зі споконвічних земель, і в такий спосіб нестримно багатіли. Не менш жорстокими є стосунки й поміж білими переселенцями – новими хазяями землі та худоби. Для них нічого не вартувало захопити кусень чужої ділянки для випасу, вкрасти худобу в сусіда й поставити на ній своє клеймо, піти на будь-яке шахрайство тощо. Виразними, яскравими барвами Пентон змалював перипетії життя Дерек Кейбелла та його нащадків. Зміни в характерах героїв передовсім – це вплив атмосфери хижацького середовища на переселенців. Зовсім молодим, 20-річним, сповненим романтичних мрій і задумів, Дерек прибув до Австралії. На цій «благословенній землі» в перші ж дні й тижні його ошукали, відібрали в нього гроші й залишили напризволяще. Юнак швидко зрозумів: аби вижити у цьому «благословенному місці», треба стати ще жорстокішим, невблаганнішим, підступнішим, ніж його вороги. Пентон створив порівняльний портрет старого Кейбелла, зіставляючи його з Кейбеллом молодим: «За 60 років життя, здавалося, змінилася навіть будова черепа. Ніс, який у старого був хижацький, гачкуватий, скошений, як дзьоб у хижого птаха з неймовірно волохатими

ніздрями, у молодій людини був прямим, з чуттєвою горбинкою й ніжними жіночими ніздрями. У юнака більш чи менш округле підборіддя не було ні вольовим, ані безвільним; у старого ж підборіддя мало такий вигляд, ніби три кусеня грубо скутого заліза були спаяні разом... Чуттєва нижня губа, така помітна в юності... зникла у старого, чий щільно стулений рот, здавалося, був зовсім без губів. Тільки одна спорідненість залишалася між ними – звичка боязко й підозріло дивитися по боках, немовби в чеканні, що двері прочиняться – і в них виникне щось страшне» [120, р. 18–19].

Дилогія викликала великий інтерес (особливо перша її частина), однак не всі читачі були згодні з таким висвітленням кривавих подій і осоружними образами піонерів. Але Пентон відзначався тим, що завжди казав правду буржуазній публіці, подобалося це їй, чи ні. Полеміст у соціальних та політичних питаннях, бонвіван у житті, вправний яхтсмен, котрий виграв перші перегони на яхтах в Австралії 1947 р., він любив Австралію, тому бажав їй позбутися тих недоліків, про які писав.

Тема родини, відносин у родині наскрізно проходить через усі романи іншого видатного австралійського письменника Едуарда Вівіана Венса Палмера, який народився 28 серпня 1885 р. (Бандаберг, Квінсленд, Австралія), а помер 15 червня 1959 р. (Кью, Вікторія, Австралія). Оскільки йому присвячено нашу монографію «Венс Палмер і австралійський роман» (1984 р.) [100], не будемо тут детально висвітлювати його творчість і окреслимо лише її найважливіші етапи.

Також, як і інші романісти його доби, Палмер починав з журналістики, як і його дружина Нетті Палмер. Так само, як і інші австралійські письменники, він жив у Лондоні та працював там разом із дружиною. До того він іще побував у Японії та в Росії, бо мріяв зустрітися з улюбленим письменником Л. Толстим. Але юнацька сором'язливість втримала його від цього кроку.

У 35 років в Австралії він видав роман «Дочка трактирника», (1920 р.), потім – «Хазяїн Кіллари» (1922 р.), «Кронулла» (1924 р.), «Аванпост» (1924 р.),

«Людина на ім'я Гамільтон» (1928 р.), «Прості смертні» (1930 р.). Ці твори зробили Палмера відомим. Вони позначені інтересом до внутрішнього світу людини, до відносин людини й середовища, щоправда, поки ще в біологічному або етнічному планах.

Палмер вважав, що людина, яку надовго вирвали з сім'ї, з рідного середовища, яка загубила з ними контакт, приречена на самотність. Проте не можна сказати, що письменник зовсім ігнорував вплив соціальних факторів на особистість. Це засвідчують його романи «Прості смертні» (1930 р.), «Протока» (1930 р.), «Світанок» (1932 р.), «Родина Суейнів» (1934 р.), «Легенда про Сандерсона» (1937). В «Простих смертних» і в «Світанку» бринять мотиви «втраченого покоління». Герої цих творів повернулися з війни, де були скалічені фізично й морально. В Європі й Америці про втрачене покоління тоді писали Е. М. Ремарк, Р. Олдінгтон, Е. Хемінгвей. Наскрізною лінією через творчість Палмера проходить «проблема батьків і дітей», яка «в творчості романіста розглядається як проблема сенсу життя, відкриття, докладання зусиль» [121, с. 264].

Палмер аналізував не тільки відносини батьків і дітей. Він порушував питання ширше: про розпад буржуазної сім'ї, згубний вплив на неї соціально-економічних і соціально-політичних факторів, що просякали все життя австралійців періоду депресії 1930-х рр. Про це йдеться в усіх його романах, особливо в «Родині Суейнів» (який, до речі, перекладений українською мовою 1978 р. з післямовою автора цього підрозділу) [122].

Подальші десятиліття плідні для письменника. Він писав такі значущі твори, як роман «Циклон» (1947 р.), трилогію «Голконда» (1948 р.), «Час насіння» (1957 р.), «Велика людина» (1959 р.). За останній роман цієї трилогії 1959 р. він отримав премію Майлз Франклін. Після смерті подружжя Венса і Нетті Палмерів у штаті Вікторія було засновано дві літературні премії: за найкращий художній твір – імені Венса Палмера й за найкращий нехудожній твір (літературну критику, мемуари, щоденники, статті, есе тощо) – імені Нетті

Палмер, талановитої журналістки, відомої також у Європі й Америці. Слід наголосити, що творчість подружжя Палмерів – це великий внесок у розвиток австралійської літератури й культури в цілому, поширення ідеалів гуманізму, демократії та соціальної справедливості. (Проте 2010 р. під проводом центру Віллера премію Нетті Палмер перейменували на Премію прем'єра Вікторії, премія Венса Палмера залишилася).

Альберт Френсіс Ксав'є Херберт народився 15 травня 1901 р. (Джеральдтон, Західна Австралія) й помер 10 листопада 1984 р. (Еліс Спрінгз, Північна Територія). За походженням він був незаконнонароджений син мешканки штату Вікторія Емі Вікторії Скеммелл. Згодом тема безбаченка наскрізно пройде через усю його творчість [123].

Він отримав освіту в двох школах у Фрімонтлі, а в 14 років знайшов роботу в аптеці й невдовзі почав вивчати фармакологію в технічному коледжі Перта. 1925 р. він переїхав до Мельбурна, де записався на факультет медицини Мельбурнського університету. Але в цей час Херберт усвідомив, що його приваблює літературна творчість. Він опублікував кілька оповідань у журналі «*Australian Journal*», залишив навчання в університеті (1926 р.) та, усвідомлюючи, наскільки міська Австралія не розуміє ситуації з аборигенами в тропічній глибинці країни, 1927 р. поїхав до Північної Території, де працював погоничем худоби, робітником на залізниці, комендантом поселення аборигенів. Ксав'є знаходив з ними спільну мову, вивчав їхнє життя та культуру, намагався зменшити утиски влади білих на цих знедолених людей. Особливо його бентежило нелюдське ставлення білих чоловіків до жінок-аборигенок, котрі потрапляли в сексуальне рабство до перших, народжували дітей-метисів, непотрібних ні їхнім батькам, ані австралійському білому суспільству загалом. Ця гостра проблема безбатьківщини була йому відома з дитинства.

Херберт 1929 р. виїхав до Англії шукати визнання його як письменника та для кращого фінансового забезпечення. Там він почав писати роман

«Капрікорнія», присвячений расовій проблематиці на п'ятому континенті. «Японці презирливо ставились до малайців, малайці – до папуасів, папуаси – до аборигенів Австралії. Білому приємно було відчувати, що він може з презирством ставитись до них усіх. Але чи було це морально? Чи був у тому хоча б здоровий глузд?» [124, р. 103], – гірко міркував один із героїв саги.

Для створення роману Херберту знадобився весь життєвий матеріал, накопичений під час перебування на Північній Території. 1932 р. він повернувся до Австралії з завершеним романом і почав боротися за його публікацію. В цей час він обіймав різні посади, які тільки можна було знайти під час депресії: механік у автомобільному гаражі, шахтар, комендант поселення аборигенів на Північній Території, організатор південноавстралійського профспілкового союзу. Нарешті його роман «Капрікорнія» 1938 р. надрукувало австралійське видавництво «Publicist Publishing». Роман миттєво отримав визнання і був нагороджений медаллю до 150-річчя прибуття перших поселенців на береги Австралії. За жанром – це роман-сага, але його проблематика – це найжорсткіша критика стану й історичної ретроспективи відносин між корінними мешканцями Австралії та білими переселенцями. В англійському варіанті статті про Ксав'є Херберта у Вікіпедії «Капрікорнія» характеризується як гумористичний твір. Дозволимо собі не погодитися з цим. Справді, в цьому творі є гумористичні моменти, але це, швидше за все, – сміх крізь сльози. Загальна ж тональність видатного твору – це вбивчі іронія й сатира, вже не кажучи про сторінки роману, сповнені трагічними й життєвими історіями як героїв-аборигенів, так і тих білих, котрі насмілилися піти проти усталених в австралійському буржуазному суспільстві норм і пов'язати життя з жінками з тубільних племен та прийняли як рівних дітей-метисів, народжених від цих стосунків.

Своєрідність роману полягає в тому, що він поєднує побудову сімейної хроніки, саги з яскраво вираженими елементами авантюрного роману. Твір дуже великий за обсягом і надзвичайно насичений драматичними колізіями. Це

надає йому яскравого, захопливого забарвлення, допомагає втримувати інтерес читача до останньої сторінки. Слід відзначити, що «Капрікорнія» включена до шкільних програм в Австралії.

На цьому розповідь про творчість Херберта не закінчується. Її буде продовжено в наступних розділах монографії.

Розвиток кіноіндустрії в Австралії як дзеркало її національної історії

Важливою складовою становлення австралійської культури у ХХ ст. став розвиток національного кіно. Здавалося б, п'ятий континент був далекий від європейських новітніх культурних реалій. Таких, скажімо, як винахід братів Люм'єр у Франції 28 грудня 1895 р., що започаткував новий вид мистецтва кіно. Але, як не дивно, саме Австралія вела перед у світі в розвитку кіноіндустрії. «Якщо ви вивчаєте австралійський фільм від початку до кінця, ви вивчаєте історію Австралії, тому що це молода країна, яка має перевагу використовувати кіно як документ у більшості випадків її короткої історії. З початком держави-нації те, що було закарбовано на кінострічку в першому документальному фільмі, а також показано через наступні соціальні, природні, політичні зміни, дає змогу спостерігати розвиток австралійського характеру, культури, як вони побачені очима кіномитців», – відзначала дослідниця австралійського кіномистецтва Саскія Вандербент [125].

1896 р. в Австралії відбулася одна з перших у світі зйомок кінофільму. Експедиція Хадсона до островів Торресової затоки, що на півночі Австралії, зафільмувала унікальний етнографічний матеріал – церемоніальний танець аборигенів. Збереглося чотири з половиною хвилини цієї плівки, її навіть сьогодні можна побачити на Youtube [126, 127].

У жовтні 1896 р. французький хімік, агент кампанії братів Люм'єр і одночасно кваліфікований оператор Моріс Сест'є зробив кінозйомку пасажирів, які сходили з порома в Мейнлі, Сідней. Наступного місяця Сест'є

зняв 13 фільмів на перегонах у Флемінгтоні, включаючи змагання за кубок Мельбурна. Наступного року, знаючи любов австралійців до спорту, вже чотири команди кінематографістів знімали перегони на кубок [128].

Антрополог-піонер сер Болдуїн Спенсер разом із його помічником Ф. П. Гілленом у надзвичайно складних умовах здійснили кінозйомки багатьох ритуальних танців аборигенів у 1901 та 1903 рр. у центральній Австралії [129, р. 46]. Особливо цінним у цих фільмах є те, що антропологам вдалося записати не тільки зображення, але й музику і спів аборигенів, використовуючи воскові валики-циліндри. На відміну від коротких сцен, які знімали брати Льюїс, зйомки, які представили археологи, були справжніми кінострічками, а в останньому випадку – ще й озвученими.

Важливу роль у становленні австралійського кінематографу відіграв відділ зв'язків із громадськістю Армії Спасіння на чолі з Джозефом Перрі. Основною метою відділу були зйомки фільмів на християнську тематику. Серед них – такі короткі кіноісторії, як «Соціальне спасіння» («*Social Salvation*», 1899 р.) та «Солдати Христа» («*The Soldiers of the Christ*», 1900 р.) [127, р. 3]. Разом із тим вони закарбували на кіноплівку найцікавіше з повсякденного життя австралійців, а також видатні події в житті австралійського суспільства.

Зазвичай у ті часи кіносеанси складалися з перегляду кількох коротких німих кінозамальовок або сюжетів і відбувались у різних більш-менш придатних приміщеннях: від танцювальних клубів до кінопоказу просто неба. Але кіно ввійшло в австралійську історію і як свідок отримання незалежності Австралії.

Так, 1900 р. відбулося святкування на честь звільнення австралійських колоній і створення Австралійської Федерації. Офіційно ця подія називалася «Інавгурація Співдружності Австралії» («*The Inauguration of the Commonwealth*»). У Сідней, столиці Нового Південного Вельсу, – одного зі штатів новоствореної Австралійської Федерації – пройшов грандіозний парад, у

якому брали участь англійські, індійські, шотландські, новозеландські військові контингенти імперських військ (після англо-бурської війни), а також, звісно, австралійські військові з'єднання. За ними йшли очільники церков, міністри кабінету міністрів, прем'єри штатів, мери міст, ректори університетів і колони демонстрантів з місцевого населення [129]. Вперше у світі все це було зафільмовано на кіноплівку декількома кінокамерами з різних точок. Керував процесом Джозеф Перрі [127]. Вдале розташування п'яти камер по ходу параду на розі вулиць дало змогу закарбувати його проходження крізь спеціально побудовані вітальні тріумфальні арки. З історії людства відомо, що такі арки зводили на честь армій-переможців, які поверталися додому. В даному разі тріумфальні арки побудували громадяни Австралії на честь їх визволення від колоніального ярма. Фільм закінчується кадрами, які зображують прем'єр-міністра та новий кабінет міністрів, котрі складають присягу парламенту Австралії. Це підписання федеративних документів поклало край колоніальній Австралії і започаткувало нову державу – Австралійську Співдружність. Важливість цього фільму після підписання урядового документа для індустрії кіно набула світового значення. Ця стрічка широко відома як перший фільм, який закарбував народження нової нації. Цей фільм вийшов 1901 р. і з успіхом демонструвався не тільки в містах п'ятого континенту, але й у Європі та Сполучених Штатах Америки [130].

Ще однією подією, котра надала Австралії першість у розвитку кінематографа в світі, була кінострічка «Історія банди Келлі» («*The Story of the Kelly Gang*», 1906 р.), яку створив Чарльз Тейт. Він же був і автором сценарію. Це перший у світі німий художній фільм тривалістю 70 або 80 хв., у якому йдеться про долю сім'ї Неда Келлі, яка вже на початку ХХ ст. стала історією-легендою в Австралії. У фільмі висвітлено справжні події, які відбувалися за 20 років до зйомки цього фільму в штаті Вікторія. Фільм розповідає про трагічну долю сім'ї ірландських скваттерів (власників земельного наділу), члени якої важко працювали на новій непривітній землі, незважаючи на тяжкі природні

умови (тут і повені, і посухи, і пожежі), стали боржниками банку, який за допомогою жорстоких поліцейських відбирає в них майно й землю, тим самим зробив їх існування нестерпним. Всі члени родини стали бушрейнджерами – людьми, які оселяються в буші (австралійському лісі), й почали мститися ворогам. Вони вдягались у маски й грабували банки, роздавали гроші біднякам, а також спалювали в банках заставні розписки інших переселенців, які потрапили в лещата банкірів. Келлі швидко став народним героєм на кшталт Робіна Гуда. Історія закінчилася трагічно: поліція, знайшовши Неда Келлі, почала в нього стріляти. Поліцейські влучили в нього кілька разів, але він не впав, чим налякав поліцейських. Нед повз, перемагаючи біль. Тільки знекровленого і виснаженого поліція його впіймала. Неда Келлі втрапили. Це також був перший австралійський художній фільм, який зазнав цензури: уряд штату Вікторія, де відбувалися ці події, заборонив його показ у всьому штаті. Ця стрічка мала величезний успіх в Австралії та за її межами. Вона стала найприбутковішою за 1900–1910-ті рр., зібравши 20 тис. фунтів стерлінгів (Великі гроші на той час. – О. З.).

Фільми, присвячені Неду Келлі, знімали в Австралії неодноразово. Набагато пізніше – через сто років – австралійські кінознавці Іна Бертран та Вільям Рутт присвятили цьому фільму працю під промовистою назвою «Картина, яка завжди буде жити. Історія банди Неда Келлі» [131]. Так, тема боротьби за справедливість, захисту знедолених і скривджених на ціле століття увійшла до австралійського кінематографу. На різних його етапах знімалися фільми про розбійників у масках, котрі виступають проти корумпованої поліції та ненажерливих банкірів.

Остання екранізація цього сюжету відбулась уже у XXI ст.: 2019 р. вийшов фільм режисера Дастіна Курзеля «Справжня історія банди Келлі» («*True Story of Kelly Gang*») виробництва Австралії. В його основу покладено роман Пітера Келлі, який приніс автору другу Букерівську премію. Прем'єра цієї кінострічки відбулась на міжнародному кінофестивалі в Торонто 2019 р. У

фільмі Нед Келлі позиціонується як народний герой Австралії. Змінилося ставлення до нього і в урядових колах штату Вікторія. Фільм знято за допомогою державного уряду Вікторії та кінокомпанії «Film Victoria Australia».

На думку дослідниці кіно Аннет Гамільтон, «саме з цього часу декласовані елементи, каторжники, бушрейнджери, міські та заміські злочинці займають своє місце в австралійському кіно. Хоча Австралія у 1920-ті рр. стає дедалі урбанізованішою нацією з населенням великих міст, яке ідентифікує себе як британський середній клас, національний кінематограф не робить їх життя предметом свого художнього інтересу. Навіть, коли героями стають не злочинці, а декласовані елементи з міста й передмість: погано вдягнені, з недостатньою освітою бідні робітники або сільські трударі. Австралійці мають інтерес до таких кінофільмів, які зачіпають почуття сенсу їхнього буття. Хоча міжнародна аудиторія тяжіє до фільмів про кенгуру, ему та білих благородних бушменів» [126].

Інший сюжет з колоніальної історії Австралії – непокора команди корабля «Баунті» 1789 р. капітану Блайту та її небажання повертатися до Австралії після того, як вони дісталися острова Таїті. Фільм уперше зняв режисер Раймонд Лонгфорд 1916 р. «Бунт на Баунті» була 55-ти хвилинною чорно-білою німою кінострічкою, яка стала зрештою австралійською кінокласикою. 1933 р. вийшов 65-хвилинний фільм режисера Чарльза Шовела «Повстання на Баунті» («*In the Wake on Baunty*»), успіх якому приніс актор Чарльз Флінн, який згодом став відомим голівудським актором [129]. Більш, ніж через 50 років цей сюжет використали у фільмі «Баунті» («*The Baunty*», 1984 р.), успіх якому, безперечно, приніс зоряний акторський склад: Ентоні Гопкінс, Лоуренс Олів'є, Едвард Фокс, Бернард Гілл на чолі Мелом Гібсоном, до речі австралійцем за походженням і австралійським кіноактором, який згодом став однією з найбільших зірок Голлівуду, як і Ніколь Кідман.

Колоніальна тематика розвивалась у національному австралійському кінематографі протягом усього ХХ ст. Часто в основі фільмів лежали твори

письменників колоніального та постколоніального періоду. Одним із яскравих вірців, який демонструє вдалу екранізацію творів австралійської літератури, є фільм Нормана Дауна «Засуджений довічно» («*For the Term of His Natural Life*», 1927 р.) за однойменним романом Маркуса Кларка. Головний герой цього твору – несправедливо засуджений в Британії Руфус Доуз – опинився на австралійській каторзі з вирокom «довічно засуджений». Реалістичні картини знущань тюремників з каторжників, жахливі умови їх життя, голод і побиття змусили Руфуса Доуза втекти з каторги і довго поневірятися в австралійському буші. Чесний і справедливий за натурою, він викликає неодмінні довіру й симпатію як читачів, так і глядачів. Ось чому автор цього підрозділу з повним правом назвала рецензію на переклад цього роману «Моральний імператив Руфуса Доуза» [109]. Так, у героя Маркуса Кларка існував моральний імператив, який допомагав йому вистояти самому в нерівній боротьбі з тюремниками й солдатами-переслідувачами, а також допомагати іншим знедоленим, які зазнали нестерпних поневірянь в Австралії.

Доля піонерів, простих людей Австралії, в яких закарбовані такі притаманні австралійцям риси характеру, як егалітаризм, справедливість, чесність, товариськість (*mateship*), без якої чоловікам неможливо було вижити в суровій австралійській дійсності, демократизм, неповага до вищих класів і тих, хто уособлює владу, втілювалися спочатку в художній літературі Австралії, а потім переносилися на екран. Так, в основу фільму «Сентиментальний парубок» («*The Sentimental Bloke*», 1920 р.) режисера Р. Ленгфорда покладено відому однойменну поему С. Дж. Дженніса про любов простого хлопця Артура Точерта до дівчини Дорін. Артур не дружив із законом, але, вийшовши з в'язниці, побачив і полюбив сповнену життя, сором'язливу Дорін. Він упадав за нею дуже сентиментально, врешті-решт одружився з нею й заради неї став заробляти чесні гроші, працюючи на землі. Цей ліричний, сповнений переживань героїв реалістичний фільм важливий іще й тим, що в ньому роль Дорін зіграла перша австралійська жінка-зірка Лотті Лоелл. Талановита

актриса, вона була ще й обдарованою сценаристкою та редактором у більшості перших австралійських німих фільмів, допомагаючи чоловікові Раймонду Ленгфорду.

У період німого кіно в Австралії розквітли різні жанри про життя піонерів. Одним із них є комедія-фарс під назвою «На нашій ділянці» («On Our Selection», 1920 р.). Її зняв Раймонд Ленгфорд за відомою книжкою австралійського письменника Стіла Радда «Тато і Дейв». Стіл Радд належав до плеяди письменників, які започаткували розвиток австралійського реалістичного роману [100].

У фільмі з гумором та деінде з гіркою іронією змальовано життя австралійських піонерів, сповнене труднощів і тяжкої роботи. Згадана в стрічці сім'я скваттерів Раддів переживає всі негаразди долі аж до повного занепаду їхнього хазяйства, аж до того, що вони йдуть до сусіда позичати борошно, аби не померти з голоду. Але вони сприймають усі труднощі й навіть трагедії з незмінною усмішкою на обличчі, веселими жартами, які підтримують оптимістичний настрій у перших переселенців. Популярність фільму і книжки на цей сюжет були такими, що протягом ХХ ст. зняли ще два фільми: режисер Кеном Голл 1932 р. (вже звукове кіно) і режисер Джордж Вейлі 1995 р. (звуковий кольоровий фільм).

Як відзначив австралійський дослідник кіноіндустрії Деб Верховен, «у період німого кіно в Австралії між 1906 та 1928 рр. було знято 150 фільмів» [132, р. 141]. Можна зробити висновок, що перші два десятиліття були продуктивними в розвитку австралійського кіно, яке художніми засобами віддзеркалювало національний характер і нелегкі умови становлення нової держави.

З початку 1930-тих рр. австралійське кіно майже повністю витіснили з ринку американські фільми. В цей час американські дистриб'юторські кіномережі охопили весь австралійський континент, розподілили кінотеатри між собою для прокату голлівудської продукції, набагато дешевшої, ніж

австралійські фільми. До того ж далася взнаки Велика депресія 1929 р., яка, на думку фахівця з економічної теорії Т. Дж. Валентайна, «вразила Австралію чи не найбільше, ніж інші країни світу». Досвід депресії в Австралії можна порівняти з такими країнами, як Канада й Аргентина, котрі теж дуже залежали від експорту та зовнішнього капіталу. Точилися дебати щодо відносної важливості зовнішніх і внутрішніх факторів, які поглибили депресію в Австралії. Мало розбіжностей щодо того, що крах світової економіки трансформувалася в падіння експортних цін та зовнішнього кредитування... експортні ціни найбільше вплинули на ініціювання та визначення глибинної депресії в Австралії. Інші фактори були другорядні. Справді, депресія може розглядатися як незвична економічна флуктуація, нав'язана австралійському бізнесовому циклу заморськими джерелами» [133]. Проте «другорядність», про яку писав Т. Дж. Валентайн, не здавалося такою пересічною австралійському громадянину, коли, за матеріалами Музею великої депресії в Австралії, «депресія вразила домівки австралійців. Її пік прийшовся на 1932 р. коли офіційно вона становила 32% безробітних в країні. Сотні тисяч австралійців опинилися без роботи» [134]. Болісно вдарила депресія й по кіноіндустрії Австралії.

В 1930-ті рр. в світі почалася ера звукового кіно. Тоді в розпорядженні австралійських кінематографістів не було обладнання для зйомки звукових фільмів. Минули роки, перш ніж у них з'явилася необхідна апаратура. Цей період був позначений спадом у розвитку кіномистецтва в Австралії, але це зовсім не означало повного припинення діяльності кіномитців, про що йтиметься у присвяченому розвитку австралійського кінематографу підрозділі другого розділу монографії.